TÜRK HALK MÜZİĞİ DERLEME ÇALIŞMALARINDA GÖÇ OLGUSUNUN YÖRE BELİRLEMeye ETKİSİ VE TEMİR AĞA İSİMLİ TÜRKÜNÜN BU BAĞLAMDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Sertan DEMİR¹

<https://orcid.org/0000-0002-5062-5266>

ÖZET

Halkbiliminin 19. yüzyılda gelişmesi ile birlikte, o zamana kadar göz ardı edilmiş olan halk kültürü ürünleri önemsenmeye başlandı. Bu ürünlerden birisi de kuşkusuz türkülerdi. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, türkülerin derlenmesi ve devlet destekli icrası aşamasına geçildi. Sonraki yıllarda ülke içerisinde ortaya çıkan göç unsuru ise türkülerin yöresinin belirlenebilmesi adına bazı sorunları ortaya çıkardı.

Çalışmamızda bu sorunlardan ve zamanında uygulanan çözüm önerilerinden bahsettik. Bu sorunun günümüzdeki karşılıkları da değerlendirilerek, Sakarya'dan derlenmiş olan bir türkü ile sorun net bir biçimde ortaya konarak çözüm hakkındaki değerlendirmemiz ifade edilmiştir. Literatür tarama, kişisel görüşme yöntemleri kullanılarak varılan sonuçlar ve bu sonuçlar dâhilindeki önerilerimiz çalışmamızda bildirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Sakarya halk müziği, Temirağa, derleme, müzik folkloru

THE EFFECT OF THE MIGRATION FACT ON THE DETERMINATION OF TURKISH FOLK MUSIC COMPILATION STUDIES AND THE EVALUATION OF THE FOLK SONG NAMED TEMİR AGA IN THIS CONTEXT

Abstract

With the development of Folklore Science in 19th Century, the products of folk culture that had been ignored till then were started to be considered important. No doubt one of these products was folk songs. The stage of compilation and state-supported performance of folk songs were initiated with the proclamation of the Republic. The migration factor that appeared in the country in the following years revealed some problems in respect of being determined the region of the folk songs.

In our study, we discussed on these problems and solution offers which were applied back in the days. The problem was clearly represented via a folk song which was compiled from Sakarya by being evaluated the current equivalents of this problem and our evaluation about the solution was expressed. The results which was obtained

¹ Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, sdemir@sakarya.edu.tr

through using literature review, personal interview methods and our suggestions within these results are reported in our study.

Keywords: Sakarya folk music, Temirağa, compilation, music folklore

GİRİŞ

Derleme, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te “*Derlemek işi, tedvin*” olarak tanımlanmakta ve sıfat olarak da “seçilip toplanmış” olarak tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/> 29.04.2020). Tedvin ifadesi Arapça bir kelimedir. İlahiyat bilminde, hadis metinlerini belirli bir tasnife tâbi tutmadan yazıya geçirmek olarak tanımlanıyor.

Farklı alanlardaki, farklı başlıklar derlemeye tabi tutulabilir. Türk halk müziğinde ise derleme işi ağırlıklı olarak “türküler” üzerinden yapılmaktadır.

Bilindiği gibi ülkemizde derleme çalışmaları için, yaklaşık 100 yıllık bir geçmişten bahsedebiliyoruz. Bu yüzyıllık geçmişe, Darül Elhan, İstanbul Belediye Konservatuarı, Ankara Devlet Konservatuarı, Milli Kütüphane gibi önemli devlet kuruluşlarının yaptığı derleme çalışmalarını dâhil edebiliyoruz. Bu çalışmalar, doğru derleme teknik ve yöntemleri ile yapıldığı için, kabul gören nitelikte çalışmalar olarak kabul edilmekte ve literatürde bunlardan sıklıkla bahsedilmektedir.

Örneğin Darül Elhan'ın derleme çalışmalarında ilk örnekleri bulabildiğimiz anket yolu ile derleme, bazı çevrelerce kabul edilmemektedir. Çünkü yapılan çalışmalar, derleme kurallarına uygun olarak yapılmış çalışmalar değildi. Sonrasında fonografin Türkiye'ye getirilmesi ve hemen ertesi gün çıkılan derleme çalışmaları sonucunda elde edilen veriler ise değerlendirmeye uygun bulunmuştur.

“Türk kültürünün ana kaynağının Orta Asya olduğu bilinmektedir. Fakat Orta Asya'dan göç ederek Anadolu'ya gelen Türkler, Anadolu kültüründen etkilendiği gibi özellikle İslamiyet'in kabulü ile birlikte Arap kültüründen de etkilenmiştir” (Ekici, 2013: 11). Bu etkileşim çerçevesinde kültürene yön veren Türkler, müziği de oldukça etkin kullanmışlardır. Ancak Türklerin, Anadolu göçü öncesine ait müzik icraları hakkında bilgilerimiz kısıtlıdır. Anadolu sonrası müzik icrası ise ve bu icranın derlemeler/araştırmalar başlığı altında incelenmesi sonucunda –çok net bilgiler olmasa da- bazı bilgilere ulaşabiliyoruz.

Türkü derleme çalışmaları açısından Cumhuriyetin önemli bir aşama olduğunu biliyoruz. Anadolu'ya göç sonrası ve Cumhuriyetten önceki dönem (11-20. yy) çalışmalarından yüzeysel olarak bahsedecek olursak; en eski türkünün, 1570 yılında yayımlanan “La Maniere et Ceremonies Des Turks” isimli Bartholomeus Georgievitz isimli Macar gezin tarafından

yazılmış kitapta bulunduğu belirtiliyor (Aksoy, 2003: 46). Gezgin, 1528 yılında Türklere tutsak düşmüş ve on üç yıl tutsak olarak yaşamış, bu sırada da yazarın sevda türküsü olarak not ettiği şu satırları bir âşıktan alarak, tutsaklığının ardından yazdığı kitabına eklemiştir. (Aksoy, 2003:46)

Birechen (Bir iken) bes (beş) on (on) eiledum (eyledim) derdumi (derdimi)

Iara dandam (Yaradandan) istemiscem (istemişem) yardımı

Terch (Terk) eildum (eyledim) Zachmanumi (zeminimi) gardumi (yurdumi)

Ne ileyim (neyleyeyim) eimiemezum (yenemezüm) glunglumi (gönlümü)

Eserin notasına dair bir bilgiye ulaşamamış olmamızın yanında, Bülent Aksoy, Fuat Köprülü'nün de konuya değindiğini ve Köprülü'nün de bu eser için en eski iki halk türküsünden birisi olabileceğini ifade eder (Aksoy, 2003: 46)

1610 yılında Polonya'da, Galiçya'nın İlbav şehrinde doğan, Ali Ufkî tarafından yazılan Mecmua-i Saz ü Söz (Ufki, 2000:XI) isimli eserde 120 kadar türkü ve varsağının notası bulunmaktadır (Altınay, 2000: 122).

“18. yüzyıl gezginlerinden Blainville ise *“Historie Generale Critique et Philologique de la Musique”* (Musikinın Genel Eleştirel ve Filolojik Tarihi) isimli kitabında Türk müziğinden bahsederek birkaç nota vermiştir. Bu notalardan birisi de Kıbrıs Oyun Havası isimli eserdir”. (Aksoy, 2003: 110)

18. yüzyıl gezginlerinden bir diğeri de Antoin Murat'tır. Antoin Murat, 1867 yılında yayımlanan *Essai de'un traite sur la meodie orientale ou Explication du Systeme, des Modes et des Mesures de la Turquie* (Doğu Ezgisi Üstüne Bir İnceleme Denemesi yahut Türk Musikisinin Makam ve Usûl Sisteminin Açıklanması) adlı incelemesinde türkmâni adlı türden bahseder (Aksoy, 2003: 172).

18. yüzyılda Türk müziği adına yapılan çalışmalardan belki de en önemlisini Charles Fonton hazırlamıştır. “Fonton, müzisyen olmamasına rağmen, tıpkı Kantemiroğlu ya da Ali Ufki gibi, İstanbul'un müzik hayatına hem “içerden”, hem de “dışarıdan” bakabilme avantajına sahipti” (Fonton,1987: 25). Ancak bu kitapta türküler adına bilgi veya belgeye ulaşamıyor olmamız, zamanın halk müziği incelemelerinin eksikliği açısından önemlidir.

Diğer bir çalışma ise İgnac Kunoş isimli Macar türkologun yaptığı çalışmadır. Kunoş, 19. Yüzyıl sonlarında Balkanlar ve İstanbul'a gelerek Türk dili hakkında bilgi sahibi olmayı amaçlar. Bu amacına ulaşmak için de icra edilen müzikleri inceleme fikrindedir. Yolculuğu sırasındaki konuşmaları, şiirleri, şarkıları ve türkülerini detaylıca not eden yazar, müzik eserlerinin sadece sözlerini aktarmıştır. Notaya rastlayamadığımız kitap, o bölgelerde 19. Yüzyıl sonunda icra edilen türkülerin sözlerinin değerlendirilmesi adına önemlidir.(Kunoş, 2001)

16. yüzyıl sonrasındaki türkü derleme çalışmaları için ancak bunları söyleyebiliyoruz. Derleme, özellikle halk müziklerinin derlemesi daha sonraki yüzyıllarda, özellikle batıda ciddiye ele alınmıştır. Halk müziklerinin, folklor biliminin araştırma konularından birisi olması sebebiyle, halk müziği derleme işinin belirli bir bilince ulaşması için öncelikle folklorun gelişmesi beklenmiştir. Folklorun gelişmesi ise çok çeşitli alanlarda olmuştur. *“Folklorcular, Avusturalya yerlilerinden Amerika yerlilerine; işçi sendikalarından ilkokul çocuklarına, göçebelerden milletvekillerine kadar çeşitli gruplar üzerinde folklorik çalışmalar yapmışlardır”* (Eroğlu, 2010: 22).

Yapılan çalışmalar aslında derleme fikri veya mantığı dâhilinde yapılmış çalışmalar değildir. Müzik veya müzik folkloruna meraklı kişilerin, aldığı notlar olarak değerlendirilebilen çalışmalar, asıl önemi sonraki yüzyıllarda kazanmaya başlamıştır.

İlk çalışmalarda teknolojinin henüz ses kaydına imkân vermemesi sebebiyle, çalışmaların ses kayıtları mevcut olamıyordu. Bu tür çalışmalar dünyada betimsel antolojiler olarak adlandırılmaktadır. Halk müziğinin betimsel antolojilerini içeren ilk çalışmalar şu şekilde sıralanabilir;

- Johann Gottfried Herder, “Stimmen der Völker in Liedern” ve “Volkslieder” (1178 ve 1779) (Bohlman, 2015: 60)
- Achim von Arnim ve Clemens Brentano, “Des Knaben Wunderhorn (1806 ve 1808) (Bohlman, 2015: 61)
- John Philip Sousa, “National, Patriotic and Typical Airs of All Lands” (1890). (Bohlman, 2015: 61)
- *“Kayıt teknolojisinden yararlanarak derleme çalışması yapma uygulaması ise ilk kez 1893 tarihinde gerçekleştirildi. Chicao Dünya Fuarı (The Chicago World's Exposition)’nda, farklı müzik kültürlerinin müziklerini balmumu silindirler üzerine kaydetmeye dönük ilk girişim gerçekleştirilmiştir. 103 kayıt Cava, Türk/Levanten ve*

Kwakiult müziklerinin yanı sıra, Cihicago Dünya Fuarı'nın "Güney Denizi Adaları" Sergisi'nden de örnekler içerir" (Bohlman, 2015: 61).

Ülkemizde ise bu ciddiyetin farkına ve türkülerimizin derlenmesinin gerekliliğine Cumhuriyet ile birlikte varılmıştır. Cumhuriyet döneminden önce ise bu konuya ilk dikkati çeken ilk ismin Rauf Yekta Bey olduğu düşünülüyor. 6 Nisan 1898 yılında İkdam Gazetesi'nde yayımlanan "Osmanlı Musikisi Hakkında Birkaç Söz" isimli makalesinde, türkülerin notaya alınarak toplanması gerektiğini ifade eder (Deniz, 2018: 256)

Binlerce yıldır türkü söyleyen bir halkın, son yüzyılda türkülerinin derlenmesi gerekliliği fikrine varılmış olması önemli ancak geç kalınmış bir karardır. Tabii ki bu eleştiriyi yaparken; 19. Yüzyıl öncesinde, halk müzikleri veya halka ait kültür varlıklarının derlenmesi düşüncesi ve gerekliliğinin hissedilmemiş olması gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

20. yüzyıla kadar yapılan çalışmalar sınırlı olsa da, yukarıda da bahsettiğimiz gibi bazı türkü tespitlerine dair çalışmalar mevcuttur. Her yüzyılda –Ali Ufki'nin dışında- ancak bir veya iki türkünün bilgilerine ulaşabilmek de sevindirici sayılmalıdır. O yüzyıllarda yaşamış, bazı şair ve ozanların şiirleri günümüze ulaşabilmiştir. Ancak, şiirlerin ilk hali ile günümüzdeki hali arasındaki değişimin ne derecede olduğu ve o şiirlerin ezgileri hakkında bilgiye net bir biçimde sahip değiliz. Bu açıdan bakınca, sayısı az diye üzüldüğümüz ve yukarıda bahsettiğimiz gezgin ve müzikologların verdiği bilgilerin kıymetini anlayabiliyoruz.

Bir bilim dalı bünyesinde olgunlaşmasının ve kurallarının belirlenmesinin ardından daha fazla gelişen derleme ve derlemecilik, ülkemiz topraklarında 1901 yılından itibaren daha ciddi bir biçimde ele alınmaya başlamıştır.

1901 yılında Avusturyalı antropolog Dr. Felix Von Luschan, Anadolu'daki belki de ilk ciddi derleme çalışmasını gerçekleştirerek, 20 türkü derlemiştir. Luschan, derlediği türkülerini Abraham ve Honbostel'e vermiş ardından da bu türküler, 1904 yılında yayımlanmıştır. (Deniz, 2018: 258).

Dar-ül Elhan çalışmaları ile birlikte de türkü derlemelerinin nasıl bir seyrinin olduğunu biliyoruz. Tabii ki bu çalışmada, Anadolu'da yapılan derleme çalışmalarının kronolojik sıralamasını vermek niyetinde değiliz. Amacımız, derleme çalışmalarından önce yapılan, -adına derleme çalışması densin veya denmesin- belli başlı derleme mantığı altındaki çalışmaları not etmek ve derlemeciliğin gelişim çizgisini ortaya koyabilmektir.

"Folklor, memleketimizde, lâyık olduğu önem ve değeri ancak Cumhuriyet devrinde bulmuş olan bir bilim dalıdır" (Ülkütaşır, 1973: 5). Folklorun değerinin anlaşılması ile birlikte,

1920'lerden sonra türkü derleme, genç Cumhuriyet tarafından ciddiyetle ele alınmış ve farklı kurumlar tarafından çok kıymetli çalışmalar yapılmıştır.

Müzik folkloru alanında ilk türkü derleme çalışmalarından bahseden kişinin Rauf Yekta Bey olduğunu daha önce de bahsetmiştik. Rauf Yekta, Anadolu'nun bazı bölgelerinde çok güzel türküler olduğunu ve bunların toplanarak notaya alınması gerektiğini ifade eder (Deniz, 2018: 256).

Günümüzdeki çalışmalara da kısaca bakacak olursak eğer; 1975 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarı'nın kurulması ve ardından bu konservatuvardan yetişenlerin, ülkenin farklı noktalarında kurulan konservatuvarlarda görev alması sonucunda, konservatuvarlar da teknik olarak derleme işinde aktif rol oynamışlardır. Günümüzde ise özellikle, derleme bilinci oluşmuştur. Üniversitelerin kendi arşivlerinde, kendi derledikleri türkülerin sayısının oldukça fazla olduğunu biliyoruz.

Günümüzde henüz sonuçları açıklanmayan ve devam ettiğini bildiğimiz diğer bir çalışma ise TRT'nin devam ettirdiği derleme çalışmasıdır.

Kurumun kendi bünyesindeki sanatçıları yolu ile yaptığı derleme çalışmalarına, bir de konu hakkında fayda sağlayabileceği düşünülen bir akademisyenin dâhil olması ile oluşturulan ekipler, Anadolu'nun farklı bölgelerinde derleme çalışmaları gerçekleştirdiler ve bu makalenin hazırlanması aşamasında da hâlâ devam edildiği ve henüz sonuçlanmadığı bilgisine sahibiz.

1. HİPOTEZ, ÖNEM, AMAÇ VE YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Hipotezi ve Önemi

Halkın ürettiği kültür ürünlerinin önemli özelliklerinden birisi de iddiasız olmalarıdır. Bu iddiasızlık öyle bir seviyededir ki çoğu kültür ürününün üretiminde, o kültür ürününün değeri, -üreten de dâhil- önemsenmeyebilir. Yapılan iş, halk tarafından oldukça "sıradan", "gündelik" olarak nitelenebilir.

Kültür ürünlerinin derlenmesi fikri, yani folklorun doğuşu bu bakış açısını halk nezdinde büyük oranda değiştirmiştir. Bu değişimde şüphesiz ki halkın kültür ürünlerinin ekonomik olarak geri dönüşümü de etkilidir. Günümüzde geline nokta halk, kültür ürünlerinin birer hazine olduğunun farkına büyük oranda varışken, bu bakış açısını çoğu yöneticide görememekten, aydın kesimin bu konuyu önemsememesinden kaynaklı olarak, folklor ürünlerinin manevi kıymeti henüz fark edilmiş sayılmaz.

Cumhuriyetin ilanından itibaren daha bir görünür olan Türk halk müziği, hem müzik hem edebiyat hem de folklor alanında tanınarak ayrı çalışma başlıkları olarak değerlendirilmiştir.

Yapılan derleme çalışmalarında kazanılan repertuvar değerlendirilerek farklı alanlarda farklı bakış açıları dâhilinde çalışılmıştır.

Derlenen kültür varlıklarının ait olduğu coğrafyanın bilinmesi, coğrafyanın da tarih gibi kültür ürününe etkisinin tespiti açısından önemlidir. Göçlerin yoğun olarak yaşanmadığı 1960'lı yıllara kadar göçün halk kültürüne etkisi fazlaca değerlendirilmemiş, 1960'lı yıllardan sonra ilk kuşaktan göç edilen bölgede yapılan derleme çalışmalarında da etkileşimin henüz yoğun bir biçimde gerçekleşmemiş olmasından dolayı yine bu konu fazlaca gündemi meşgul etmemiştir. Ancak günümüzde göçlerin kitlesel olmasa da yoğun bir biçimde devam etmesi, daha önceden gerçekleştirilen göçlerin 2. hatta 3. kuşaklarının göç edilen bölgede varlığını sürdürerek kültür etkileşiminde bulunmuş olmaları, derlenen kültür ürünlerinden somut olmayanlar açısından farklı bir sorunu beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda çalışmamızın problem cümlesini oluşturan bu sorun, “derlenen türkülerin yöresinin belirlenmesinde göç unsurunu ne kadar dikkate almalıyız? Sorusudur.

Bu sorunu farklı açılardan ele alarak ulaşmaya çalışacağımız cevapların, bundan sonraki çalışmaları bu anlamda kolaylaştıracağı ve daha sonra yapılacak olan derleme çalışmalarına yardımcı olacağı inancındayız.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, derlenen türkünün yöresinin belirlenmesi aşamasında, kaynak kişinin/önceki nesillerinin göç etmiş olması halinde, göç edilen coğrafyadaki kültür ürünü ile farkının ne şekilde ortaya konmasının gerektiğidir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden kişisel görüşme ve literatür tarama yöntemleri uygulanmıştır. Bu araştırma kapsamında 16. Yüzyıl sonrasında türkü derleme çalışmaları hakkında bilgiler toplanmaya çalışılmış, Muzaffer Sarısözen'in yaptığı derleme çalışmalarından çıkarımlarda bulunmak amacıyla, derleme gezileri değerlendirilmiştir.

2. TÜRKÜ DERLEME SIRASINDA, ESERİN YÖRESİNİN BELİRLENMESİ VEYA TÜRKİYE’DE GÖÇ OLGUSU VE TÜRKÜLERE YANSIMASINA GENEL BİR BAKIŞ

Cumhuriyet döneminde yapılan derleme çalışmalarında büyük emek ve fedakârlık ile türkü derleyen isimlerin başında şüphesiz ki Muzaffer Sarısözen gelmektedir.

Peki, Sarısözen derleme yaparken, eserin yöresini nasıl belirliyordu? Bu soru için akla gelebilecek basit ve mantıklı cevaplar tabii ki vardır. Cevap için, derlemecilerin içinde bulunduğu zamanı ve coğrafyayı belirlemenin önemli olduğu kanısındayız.

1950 hatta 1960’lı yıllara kadar derleme hangi bölgede yapılıyorsa, derlenen esere o bölgenin veya yörenin ismini vermek kolay idi. Ancak daha sonraki yıllar, özellikle 1970’lerden sonra köyden kente gerçekleştirilen büyük göçler sonucu derlenen eserlerin yörelerinin belirlenmesi, yavaş yavaş ayrı bir tecrübe gerektirmeye başladı. Her ne kadar şehre göçen kaynak kişiler henüz 1. kuşaklarsa, hâlâ memleketlerini, geldikleri ve doğdukları yer olarak ifade ediyorlarsa ve farklı kültürlerden çok fazla etkilenmemişlerse de sonraki kuşaklar için bu varsayımların geçerli olmayacağını düşünmekteyiz.

1960’lar öncesinde de bu sorun ile karşılaşılabilirdi. Balkan göçleri, bu konunun örneklemini açısından önemlidir. Bu bakış açısı ile TRT THM Repertuvarında 404 numara ile kayıtlı olan “Bizim Gelin Pek De Nazlı” isimli türküyü değerlendirmek faydalı olacaktır.

Türkü, “Devlet Konservatuvarı Adına Muzaffer Sarısözen” tarafından 1947 yılında, “Selanikli Kadınlar”dan derlenmiştir. Türkünün yöresi ise Selanik olarak yazılmıştır. Bu türkünün Selanik’te yapılan bir derleme çalışmasında kaydedilmiş olması, sorularımıza büyük ölçüde cevap olmasının yanında çalışmamızda da yer edinmeyecekti. Ancak yaptığımız araştırmalarda, Sarısözen’in Selanik’e gittiği bilgisini teyit edemedik. Sarısözen’in 1947 yılında yaptığı derleme çalışmalarına baktığımızda, çalışmaların Bursa, Çanakkale, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli gibi, göçmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde gerçekleştirildiğini gördük. On birinci derleme gezisi olacağını düşündüğümüz bu gezi, 1947 yılının temmuz ve ağustos aylarında yapılmış ve 258 eser derlenmiştir. 404 repertuvar numarası ile kaydedilmiş olan bu eserin önceki ve sonraki repertuvar kayıt numaralarındaki türkülere baktığımızda ise türkülerin çoğunlukla 11. derleme gezisinin yapıldığı bölgelerde derlenmiş türküler olduğunu görüyoruz.

Eğer türkülerin repertuvara kayıtları için de yapılan derle çalışmalarının tarihsel olarak sıralaması göz önünde tutuluyorsa, “Bizim Gelin Pek De Nazlı” isimli Selanik türküsünün,

Selanik'te derlenmediği sonucuna büyük oranda varabiliriz. Kalan daha küçük oran ise, Sarısözen'in derleme gezilerinden farklı olarak Selanik'e giderek derleme yaptığı ihtimalidir.

Eğer Sarısözen bu türküyü Selanik'te derlememiş ise varacağımız sonuç nettir. Bu sonuç; Sarısözen'in derleme yaptığı zaman, türkünün yöresi olarak; türkünün derlendiği bölgeyi değil, türkünün müzikal, kültürel olarak ait olduğu bölgeyi/yöreysi kabul ettiğidir.

Her ne kadar, 1960'lar sonrasında ülke içinde köyden kente göçün yoğunlaştığını biliyorsak da, daha öncesinde de mübadele adı altında büyük göçler ülke tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

Cumhuriyet sonrası mübadeleyi bilip, derleme sırasında buna göre notlar almanın, 1960'lar sonrasındaki derleme çalışmalarına göre daha kolay olması; 1960'lar sonrasındaki derleme çalışmalarında yöre belirlemenin ise günümüze göre daha kolay olması gerçekliği/zorluğu ile yüz yüzeyiz.

3. BULGULAR VE YORUM

2017 yılında Sakarya/Hendek'te yaptığımız bir derleme çalışmasında, ailenin 3.kuşak kemençe icracısı Seyfi DEMİR ile yaptığımız görüşmede, mahalli sanatçı kendisini Rizeli olarak tanımlamaktaydı. Rize'de ne zaman doğduğunu sorduğumda, Hendek'te doğduğunu ifade etti. Babasının doğum yerini sorduğumda onun da Hendek'te doğduğunu ifade etti. Sanatçının dedesi de Hendek'te doğmuştu ancak Rize kültürüne sahip çıkma çabaları, 3 kuşaktır Sakarya'nın Hendek ilçesinde yaşamalarına rağmen, bu aile ve bunlar gibi birçok köylüyü Sakaryalı yapamamıştı. Şimdi soru şu hale dönmektedir: Bu mahalli sanatçıdan derlediğimiz türkülerin yöresi Sakarya mıdır, Rize midir?

Bu ve bunun gibi örnekleri, Sakarya gibi yoğun göç alan bir bölge için çoğaltmak mümkündür. Kendilerini Manav olarak tanımlayan ve 700 yıldır Sakarya bölgesinde yaşadıklarını iddia eden topluluk, kendisini Sakarya'nın yerlisi olarak tanımlamaktadır (Akaltın, 2018: 9). Sakarya'da yaşayan diğer gruplar ise farklı zamanlarda Sakarya'ya göç etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı Balkanlardan, bir kısmı Kafkaslardan göç etmiş muhacirlerdir. Başka gruplar ise özellikle Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden, iş gücü ve ekonomik sebebiyle bireysel olarak Sakarya'ya göç etmiş ve zamanla şehirde büyük bir nüfusa sahip olmuş gruplardır.

Manavlar, şehrin hemen her bölgesinde yaşamakla birlikte, Güney ilçelerinde ağırlıklı olarak bulunmaktadır. İcra ettikleri serlerin büyük çoğunluğu zeybek türüne ait eserlerdir. Bunun haricinde Manavların icra ettiği eserler ise kadınların tef veya tepsi çalarak söyledikleri 2/4, 4/4'lük usullerdeki, oyun havalarıdır. Şehrin kuzey ilçelerinden Ferizli'de derlediğimiz bir türkü ise Sakarya'da icra edilen halk müziğine bakışları değiştirecek türdendir.

Derlediğimiz eser, özellikle Doğu Anadolu Bölgesinin birçok şehrinde bilinen Temir Ağa isimli eserin bir varyantıdır. Türkü, Temer Ağa (Siirt), Temirağa (Bitlis, Siirt), Temurağa/Timurağa/Temurağa Ağırlaması (Bayburt, Bingöl, Çoruh, Erzurum, Kars, Sivas, Van)(And, 2003: 463) isimleri ile farklı yörelerde bilinmekte ve oynanmaktadır.

TRT THM Repertuarında ise Temir Ağa türküsü olarak nitelenebilecek 5 adet türkü tespit ettik. Bunlardan 3 adedi “Temir Ağa” ismi ile kaydedilmiş ve yöreleri Sivas, Erzincan ve Erzurum olarak belirtilmiştir. Bu türkülerin sözü yoktur. Diğer iki türkü ise “Daldala Daldala Dal Ben Olaydım” ve “Kalenin Başında Ekerler Darı Temirağa” isimleri ile kaydedilmiş, Sivas/İmranlı ve Erzurum /Aşkale türküleridir. Bu iki türkü ise sözlü eserlerdir.

Türküyü, 1955 Ferizli doğumlu Selahattin ABAY isimli kaynak kişiden derledik. Kaynak kişinin dedelerinin, Ordu’dan ilk olarak Sakarya/Karasu’ya göç etmiş olduğunu, daha sonra oradan da Ferizli ilçesine yerleşmiş oldukları bilgisine ulaştık.

Derlediğimiz türkünün ismi bölgede “Demir Ağa” olarak bilinmektedir. Türkünün iki melodik varyantı ile karşılaştık (Ek-1, Ek-2). Demir Ağa-2 isimli türkü, yaşlıların daha çok oynamaktan keyif aldığı eserdir. Demir Ağa 1 ise gençler tarafından oynanmaktadır.

Bu türkülerini, TRT Repertuarındaki ve yukarıda bahsettiğimiz Temir Ağa isimli türkülerle karşılaştırdığımız zaman, benzerlik ve farklılıklarının olduğunu görebiliyoruz.

Ferizli’den derlediğimiz türküde, Sakarya’da farklı bölgelerde daha önce görülmeyen bir halk oyununun olduğunu da tespit ettik. Bu türkünün icrası sırasında halay çekilmektedir. “Damat Halayı” isimli eserin haricinde, Sakarya’nın başka bölgelerinde tarafımızca halay icrası tespit edilememiştir. Bu anlamda “Demir Ağa” türküsünün Sakarya’da icrasına yönelik tespitimizin önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Tekrar derleme konusuna dönecek olursak, daha önce sordüğümüz soru, bu noktada yine tekrarlanıyor; derlediğimiz türkünün yöresi neresidir?

Türkiye’deki göç hareketlerini, kültürel anlamda 3 bölüm halinde incelemenin mümkün olduğunu düşünmekteyiz. İlk olarak mübadele dışında göçün fazlaca yaşanmadığı 1960’lara kadar olan dönem. Bu dönemde kültürel etkileşim için henüz yeterli şartlar oluşmamıştı.

İkinci olarak, 1960 sonrasında hızlanan köyden kente göç dönemi. Bu dönemde de kültürel etkileşimin gerçekleşmeye başlaması için 2. Ve sonraki kuşakların doğması gerekecekti.

Üçüncü dönem ise artık göçlerin her nesilde daha rahat bir biçimde yapılabildiği ve kültürel etkileşimin net bir şekilde görülebildiği içinde bulunduğumuz dönemdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde derleme çalışmalarını gerçekleştirmek için sadece köylere gidilmiyor. Şehirlerde de derleme çalışmaları gerçekleştirilebiliyor. Gerçekleştirilen çalışmalarda ise kültürel etkileşimde bulunmamış veya az bulunmuş kişileri bulabilmek neredeyse imkânsız. Bazı kişiler hâlâ önceki kuşaklarının doğduğu şehir veya köyleri memleketleri olarak kabul etseler bile çoğunluk yaşadığı veya doğduğu yeri memleketi olarak kabul etme eğilimindedir.

Bu gibi durumlarda kişinin memleketi olarak beyan ettiği coğrafya ile derlenen kültür ürününün coğrafyasının ilgisiz olması gibi durumlarla karşılaşılabilir. Memleket/yöre belirleme aşamasında, kişinin kültürel olarak kendini ait hissettiği/hissetmek istediği kültürün önemli olduğunu düşünmekteyiz. Derleme çalışması sırasında, mahalli sanatçının aidiyet konusunda tereddüt yaşadığı veya derlediğimiz kültür ürünü ile kültür ürününün coğrafyası arasındaki bağın olmaması gibi durumlarda da derlediğimiz türkülerin yöresini yazmaktan ziyade, “derleme yeri” şeklinde yeni bir başlık açmanın daha doğru olabileceği inancını taşımaktayız. Eser kayıt altına alındıktan sonra icra aşamasına geçildiği zaman ise müzikal yapıya bağlı olarak eserin yöresi varsa icracı tarafından belirli üslûp ve tavır özellikleri eklenebilir.

KAYNAKÇA

- Akaltın, Y. (2018). *Sakarya Türkmen/Manav Folkloru Yedi Asırlık Bir Folklor*, Sakarya: SYKD Yay.
- Aksoy, B. (2003), *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki*, İstanbul: Pan Yay.
- Altınay, F. R. (2000). Cumhuriyet Döneminde Türk Halk Müziği Alanında Yapılan Bilimsel Çalışmalar, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir:
- And, M. (2003). *Oyun ve Büğü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, İstanbul: YKY Yay.
- Bohlman, P. V. (2015). *Dünya Müziği*, (Çev: Hakan Gür), Ankara: Dost Yay.
- Coşkun Elçi; A. (1997). *Muzaffer Sarısözen (Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları)*, Ankara: Kültür Bak. Yay.
- Deniz, Ü. (2018). Rauf Yektâ Bey'in Türk Halk Müziği Hakkındaki Görüşleri, Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7761>, Number: 71 Autumn II 2018, p. 249-276.
- Ekici, S. (2013). *Gaziantep ve Barak Müzik Kültürü Bazı Tespit ve Düşünceler*, Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yay.,
- Eroğlu, T. (2010). *Halk Kültürü Yazıları Dans, Müzik, Kültür*, Ankara: Yurt Renkleri Yay.,
- Fonton; C. (1987). *18. Yüzyılda Türk Müziği*, (Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Cem Behar), İstanbul : Pan Yay.
- Kunos, I. (2001). *Türk Halk Edebiyatı*, (Yayına Hazırlayan Tuncer Gülensoy), Ankara: Akçağ Yay.
- Şenel, S. (2018). *Muzaffer Sarısözen Türk Halk Müziği ve Oyunları Hakkında Yazılar/Röportajlar/Anılar/Ardından Yazılanlar/Belgeler/Notalar*, İstanbul: Sivas Platformu Yay.,
- Ufki; A. (2000). *Mecmua-i Saz ü Söz*, (Hazırlayan: Şükrü Elçin), Ankara :Kültür Bak Yay.,

İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi 29.04.2020

Kişisel Görüşmeler

Selahattin ABAY; Doğum 1955, Ferizli, ilkokul mezunu
Seyfi DEMİR; Doğum 2000, Hendek, üniversite öğrencisi.

EKLER:

DEMİR AĞA -1-

Yöresi: Ferizli (Değirmencik Köyü)/SAKARYA
Kaynak Kişi: Selahattin ABAY
Derleyen: Sertan DEMİR
Notaya Alan: Sertan DEMİR
Derleme Tarihi: 15.01.2019

Ek 1: Demir Ağa İsimli türkünün Notası

DEMİR AĞA -2

Yöresi : Ferizli (Değirmencik Köyü)/SAKARYA
Kaynak Kişi : Selahattin ABAY
Derleyen : Sertan DEMİR
Notaya Alan : Sertan DEMİR
Derleme Tarihi: 15.01.2019

Süresi: ♩ 90

Ek 2- Demir Ağa İsimli Türkünün Notası